วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ปีที่ 34 ฉบับที่ 2
พฤษภาคม - สิงหาคม 2569

การใช้ “ข้อความในภาพ” ในหนังสือภาพเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศส
Usage of Intra-Iconic Texts in French Language Almost Wordless Picturebooks

วิริญจน์ หุตะสังกาศ (Virine Hutasangkas)[1]

Received: May 28, 2025
Revised: September 2, 2025
Accepted: September 3, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาการใช้ “intra-iconic text” หรือข้อความที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของภาพใน “หนังสือภาพเกือบไร้คำ” (almost wordless picturebook) ภาษาฝรั่งเศส 7 เรื่องที่ตีพิมพ์ในช่วงปี ค.ศ. 1990-2020 และมี intra-iconic text ปรากฏอยู่ แล้วจึงวิเคราะห์ประเภทของ intra-iconic text ตามการจำแนกของ Bosch และศึกษาบทบาทของข้อความเหล่านั้นในการดำเนินเรื่องตามทฤษฎีของ Nikolajeva และ Delbrassine and Centi ผลการวิจัยพบว่า intra-iconic text ในหนังสือที่ศึกษาแบ่งออกเป็น 3 บทบาทหลัก ได้แก่ 1) ข้อความเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ (complementary intra-iconic texts) ที่มีความจำเป็นต่อการทำความเข้าใจเนื้อเรื่องอย่างสมบูรณ์ เช่น การระบุสถานที่ในเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* หรือการบอกเวลาเพื่อสร้างความรู้สึกเร่งรีบในเรื่อง *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* 2) ข้อความเพิ่มเติมข้อมูลให้การเล่าเรื่องโดยภาพ (intra-iconic texts as amplification) ที่ช่วยขยายมิติของเรื่องและให้ข้อมูลเพิ่มเติม แม้ผู้อ่านจะยังเข้าใจเนื้อเรื่องได้หากไม่มีข้อความเหล่านั้น เช่น การแนะนำอาชีพของตัวละครในเรื่อง *L'écharpe rouge* และ 3) ข้อความเพื่อฝึกการสังเกต (observational intra-iconic texts) ที่กระตุ้นให้ผู้อ่านสังเกตรายละเอียดในภาพและส่งเสริมการคิดเชิงวิเคราะห์ เช่น ตัวอักษรและตัวเลขที่ซ่อนอยู่ในภาพของเรื่อง *Le colis rouge* และ *La fabrique*

คำสำคัญ: วรรณกรรมเยาวชน, หนังสือภาพ, หนังสือภาพเกือบไร้คำ, ข้อความในภาพ

Abstract

This research article examines the usage of “intra-iconic text,” or text appearing as an integral part of illustrations, in seven French almost wordless picturebooks published between 1990 and 2020 that feature such text. The study analyzes the types of intra-iconic text based on Bosch's classification and investigates their role in narrative progression, drawing on theories by Nikolajeva and Delbrassine and Centi The findings reveal that intra-iconic texts in the studied books serve three main roles: 1) Complementary intra-iconic texts are essential for a complete understanding of the narrative. Examples include the indication of location in *Monsieur Hulot à la plage* or the depiction of time to create a sense of urgency in *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit*. 2) Intra-iconic texts as amplification expand the narrative's dimension and provide additional information, even if the reader could still grasp the story without them. An example is the introduction of a character's profession

[1] สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Division of French, Faculty of Humanities, Chiang Mai University

in *L'écharpe rouge*. 3) Observational intra-iconic texts encourage readers to notice details within the illustrations and promote analytical thinking. This role is evident in the hidden letters and numbers in *Le colis rouge* and *La fabrique*

Keywords: Children's Literature, Picturebook, Almost Wordless Picturebook, Intra-Iconic Text

บทนำ

หนังสือภาพไร้คำ (wordless picturebook) หมายถึง หนังสือที่ใช้เพียงภาพต่อเนื่องในเล่าเรื่อง โดยไม่มีข้อความปรากฏอยู่[2] (Dowhower, 1997, p. 63) โดยภาพแต่ละภาพในหนังสือหนึ่งเล่มจะมีความต่อเนื่องกันเพื่อสร้างเรื่องราว ในหน้ากระดาษหนึ่งหน้าอาจมีภาพหนึ่งภาพหรือหลายภาพ และภาพหนึ่งภาพอาจวางอยู่บนหน้ากระดาษหลายหน้าก็ได้ เช่น หน้าคู่ (spread) หรือหน้าที่อยู่บนแผ่นพับเปิดปิด (gatefold page) ทั้งนี้หนังสือภาพไร้คำจะไม่รวมหนังสือการ์ตูน (comic) หนังสือที่ไม่มีการเล่าเรื่อง (non-narrative) อย่างหนังสือภาพประกอบคำศัพท์ (concept book) และหนังสือกิจกรรม (game book)

Dowhower (1997) ระบุว่าหนังสือภาพไร้คำเล่มแรกของโลกเป็นหนังสือสำหรับเด็ก คือ *A new year's gift for little masters and misses* โดย Thomas Bewick (1777) ประกอบด้วยภาพที่ไม่ต่อเนื่องกันโดยไม่มีคำกำกับ แต่หากเรายึดคำจำกัดความของ Dowhower แล้ว อาจกล่าวได้ว่าหนังสือภาพไร้คำเล่มแรกของโลกจริง ๆ คือ *Les Grands enterrements* โดย Steinlen (1898) (Arizpe, 2014, p.94) เป็นหนังสือภาพสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งได้วางรากฐานให้หนังสือภาพไร้คำสำหรับเด็กในประเทศฝรั่งเศสในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 จนกลายเป็นสื่อสำหรับเด็กประเภทหนึ่งที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 เนื่องจากเป็นสื่อที่สร้างทั้งความสนุกสนานจากการอ่านภาพและการฝึกทักษะด้านภาษาผ่านการเล่าเรื่องโดยผู้อ่านเอง (Beckett, 2012, p. 81) ต่อมาในทศวรรษที่ 1960 ผู้เขียนหนังสือภาพไร้คำในประเทศฝรั่งเศสได้พัฒนากลวิธีการเล่าเรื่องผ่านภาพให้ซับซ้อนยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่น *Le Petit Chaperon rouge* โดย Warja Lavater (1965) ที่สร้างข้อตกลงกับผู้อ่านว่าจะใช้สัญลักษณ์แทนองค์ประกอบของภาพ เช่น หนูน้อยหมวกแดง คือวงกลมสีแดง กระจุกของวงกลมสีเขียวคือผืนป่า วงกลมสีดำปุกปุยคือหมาป่า สี่เหลี่ยมผืนผ้าสีน้ำตาลคือบ้าน เป็นต้น แล้วนำสัญลักษณ์เหล่านี้มาประกอบเข้าด้วยกันในแต่ละหน้ากระดาษก่อนจะพิมพ์ลงบนหนังสือพับแบบแอคคอร์เดียน (accordian book) ที่เมื่อกางออกมาแล้วก็จะพบความต่อเนื่องของฉากตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องบนกระดาษแผ่นยาวเพียงแผ่นเดียว

ตั้งแต่ช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา หนังสือภาพไร้คำมีกลวิธีการเล่าเรื่องที่แปลกใหม่มากขึ้น แต่การเล่าเรื่องโดยปราศจาก “ข้อความ” ก็สามารถจำกัดการเล่าเรื่องบางประเภทได้เช่นกัน หนังสือภาพไร้คำหลายเรื่องจึงต้องสอดแทรกข้อความลงในภาพวาดเพื่อช่วยให้การเล่าเรื่องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่คำเหล่านี้จะไม่ถูกพิมพ์แยกจากภาพหรือลงบนที่ว่างในภาพจนโดดเด่นเกินภาพ แต่จะถูกวาดลงไปในฐานะองค์ประกอบของภาพ เช่น ป้ายร้านค้า ฉลากสินค้า ป้ายบอกทาง เป็นต้น นักทฤษฎีหนังสือภาพไร้คำอย่าง Richey and Puckett (1992) จึงเรียกหนังสือที่มีข้อความประกอบเล็กน้อยเช่นนี้ว่า “หนังสือภาพเกือบไร้คำ” (almost wordless picturebook) และต่อมา Nikolajeva (2002, p. 100) ได้สร้างคำจำกัดความข้อความในภาพเหล่านี้ว่า “intra-iconic text” และได้นำทฤษฎี Paratexte และ Péritexte ของ Genette (1987) มาปรับใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างภาพที่ทำหน้าที่เล่าเรื่องและข้อความที่กลายเป็นเพียงองค์ประกอบรอง (สลับกับหนังสือประเภทอื่นที่ใช้ภาพประกอบข้อความ) และในเวลาต่อมา Bosch (2014,

[2] “...books that tell a story through a series of illustrations without written text”

p. 73) ก็ได้จำแนกประเภทข้อความในหนังสือภาพไร้คำไว้ 8 ประเภทตามลักษณะของการสื่อสาร ได้แก่ 1) ข้อความล้อมภาพ (wordless-frame-ข้อความปรากฏในช่วงต้นและจบเรื่อง) 2) เครื่องหมาย (wordless-signs, เครื่องหมายปรากฏในภาพ) 3) สัญลักษณ์ (wordless-symbols, สัญลักษณ์ ตัวอักษร หรือตัวเลขปรากฏในภาพ) 4) ไร้ข้อความพิมพ์แยก (wordless-no print, ไม่ปรากฏตัวอักษรที่เกิดจากการพิมพ์ลงบนส่วนใดของหนังสือเลย) 5) มีเพียงชื่อเรื่อง (wordless-titles, ในกรณีที่หนังสือหนึ่งเล่มมีหลายเรื่องเล่า ข้อความจะปรากฏในฐานะชื่อเรื่องเพื่อแยกแต่ละเรื่องออกจากกัน) 6) มีเพียงคำอุทาน (wordless-exclamation, คำอุทานปรากฏในรูปแบบของข้อความที่พิมพ์แยก) 7) ข้อความถูกซ่อน (wordless-hidden print, ข้อความจะปรากฏเมื่อดึงลิ้นกลไกป๊อปอัพ หรือเมื่อเปิดแผ่นพับแบบ gatefold) และ 8) ปรากฏข้อความ (wordless-sequence in book, มีข้อความที่พิมพ์แยกปรากฏอยู่เรื่อย ๆ)

งานวิจัยนี้ได้นำประเภทของข้อความในหนังสือภาพไร้คำมาศึกษาว่า มีบทบาทในการเล่าเรื่องไปพร้อมกับภาพอย่างไรบ้าง ซึ่งจะสามารถเติมเต็มทฤษฎีการศึกษาหนังสือภาพที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างภาพและข้อความ โดยผู้วิจัยได้ค้นพบบทบาทของข้อความในหนังสือภาพเกือบไร้คำทั้งสิ้น 3 ประเภท ได้แก่ ข้อความเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ ข้อความเพิ่มเติมข้อมูลให้การเล่าเรื่องโดยภาพ และข้อความเพื่อฝึกการสังเกต

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาพและข้อความในหนังสือภาพเริ่มขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 เมื่อหนังสือภาพที่กลายเป็นสื่อสำคัญสำหรับเด็กและมีกลวิธีการเล่าเรื่องที่หลากหลายขึ้น Schwarcz (1982) อธิบายว่า ภาพประกอบสามารถส่งเสริมการเล่าเรื่องโดยข้อความได้หลายวิธี เช่น ภาพประกอบสะท้อนสิ่งที่ข้อความบรรยาย (congruency) ภาพประกอบเพิ่มเติมรายละเอียดที่ข้อความละไว้ (extension) หรือแม้กระทั่งการนำเสนอภาพที่ขัดแย้งกับสิ่งที่ข้อความบรรยายโดยสิ้นเชิง (counterpoint) ต่อมา Nodelman (1988) ได้ยกตัวอย่างหนังสือที่ใช้กลวิธีการเล่าแปลกใหม่ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างภาพและข้อความ โดยเน้นย้ำว่าภาพสามารถเปลี่ยนการดำเนินเรื่องหรือสร้างการดำเนินเรื่องซ้อนทับการเล่าโดยข้อความได้ (Nodelman, 1988, p. 196) ในประเทศฝรั่งเศสนั้นได้พัฒนาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในช่วงทศวรรษที่ 2000 Nières-Chevrel (2003) ได้นำเสนอทฤษฎีเกี่ยวกับผู้เล่าในข้อความ (narrateur textuel) และผู้เล่าในภาพ (narrateur visuel) ว่าการวิเคราะห์ผู้เล่าในหนังสือภาพจะวิเคราะห์ตาม “สถานที่อยู่” ของผู้เล่า ซึ่งมีผลต่อการทำความเข้าใจเนื้อเรื่องของเด็ก ผู้เล่าอาจมีตัวตนทั้งในข้อความและรูปภาพ หรือมีตัวตนเพียงในข้อความหรือรูปภาพอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ต่อมา Sophie van der Linden (2006) ได้นำเสนอการใช้ภาพหน้าเดี่ยวและหน้าคู่ในการสร้างจังหวะการเล่าเรื่อง และนำทฤษฎีของ Schwarcz มาศึกษาในบริบทของหนังสือภาพภาษาฝรั่งเศส โดยได้นำเสนอทฤษฎีหน้าที่ของข้อความในหนังสือภาพเพิ่มเติม ต่อมา Delbrassine and Centi (2022) ได้นำทฤษฎีของ Schwarcz มาปรับเข้ากับหนังสือภาพที่ตีพิมพ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 21 เป็นหลัก และจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจนมากขึ้น โดยแบ่งออกเป็น 5 ประการ ได้แก่ ความสอดคล้องแบบสมมาตร ความสอดคล้องแบบเติมเต็ม ความสอดคล้องแบบเพิ่มเติม ความไม่สอดคล้อง และความขัดแย้ง

ในขณะที่ทฤษฎีหนังสือภาพทั่วไปพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ การศึกษาหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศสกลับยึดติดในมุมมองเดียว คือการศึกษากลวิธีการเล่าเรื่องผ่านภาพ (visual narrative) และการอ่านภาพ (visual literacy) และศึกษาผลงานของนักวาดเพียงท่านเดียวคือ Anne Brouillard เช่น Nières-Chevrel (2010) ผู้นิยามการ “เล่าเรื่องผ่านเลนส์กล้อง” ในหนังสือภาพไร้คำ *L'orage* โดย Anne Brouillard (1998) เพื่อใช้อธิบายการเล่าเรื่องโดยไม่มีผู้เล่าปรากฏอยู่ในคำหรือภาพเลย และ Beckett (2012)

ก็ได้นำหนังสือเล่มเดียวกันมาใช้อธิบายความเชื่อมโยงของภาพตั้งแต่ฉากแรกถึงฉากสุดท้ายผ่านองค์ประกอบของภาพไว้อย่างละเอียด เช่น การใช้วัตถุหนึ่งชิ้นในหลายภาพเพื่อเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างภาพ การสลับฉากในบ้านและนอกบ้านเพื่อแสดงผลกระทบของสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงนอกบ้านต่อความโกลาหลในบ้าน เป็นต้น และ Ducrot (2021) ก็ยังคงนำผลงานดังกล่าวของ Anne Brouillard มาศึกษาเปรียบเทียบกับผลงานหลายชิ้นของ Suzy Lee นักวาดหนังสือภาพไร้คำชาวเกาหลีใต้ โดยเปรียบเทียบว่าทั้ง Brouillard และ Lee ใช้กลวิธีการเล่าผ่านการปรากฏซ้ำขององค์ประกอบภาพ (วัตถุ ตัวละคร ฉาก) แต่จังหวะในการดำเนินเรื่องของ Lee จะเร็วและกระชับกว่า Brouillard

ส่วนการศึกษา intra-iconic text นั้น ยังคงมีข้อจำกัดอยู่มาก นอกจาก Nikolajeva ผู้ตั้งหลักทฤษฎีดังกล่าวในปี ค.ศ. 2002 แล้ว พบเพียงงานของ Beckett (2012, pp. 121-133) ที่ได้ยกตัวอย่างการใช้ข้อความในหนังสือภาพเกือบไร้คำ แต่ไม่ได้วิเคราะห์เจาะลึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างภาพและข้อความอย่างละเอียด ในบรรดาตัวบทที่ Beckett เลือกมานั้นมีหนังสือภาพเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศสประกอบอยู่สองเรื่อง ได้แก่ *La belle étoile* โดย Antonin Louchard (2001) ที่ Beckett อธิบายเพียงการใช้ข้อความในการร้อยเรียงบทกวีที่หน้าเปิดเรื่องก่อนจะเล่าเรื่องย่อของหนังสือเล่มดังกล่าว แต่ไม่ได้เชื่อมโยงบทกวีเข้ากับเรื่องราวแต่อย่างใด มีเพียงเรื่อง *De l'autre côté de l'arbre* โดย Mandana Sadat (1997) ที่ Beckett อธิบายบทบาทของ intra-iconic text ที่กล่าวว่า “iiil était une fois…” ที่ปรากฏอยู่กลางเรื่องเพื่อช่วยให้ผู้อ่านแยกเรื่องเล่าแบบ récit enchâssé ออกจากกันได้ และ Bosch (2014) ที่หยิบยกตัวอย่างเพิ่มเติมจาก Beckett และอธิบายบทบาทของ intra-iconic text ทั้ง 8 ประเภทที่จำแนกไว้อย่างละเอียด เช่น การวางข้อความไว้ก่อนเริ่มเรื่องเล่าเป็นการชี้นำผู้อ่านให้เข้าใจภาพไปในทางเดียวกับที่ผู้เขียนตั้งใจ ต่างจากการวางข้อความไว้เมื่อจบเรื่องซึ่งจะสร้างความประหลาดใจจนทำให้ผู้อ่านต้องย้อนกลับไปอ่านเรื่องเล่าอีกครั้งเพื่อทำความเข้าใจเรื่องเล่าอีกครั้งหนึ่ง โดยงานของ Nikolajeva (2002), Beckett (2012) และ Bosch (2014) ถูกนำมาอ้างอิงหลายครั้งในการศึกษาหนังสือภาพไร้คำโดยนักวิชาการปฐมวัย ซึ่งศึกษาเรื่องการนำหนังสือภาพไปใช้ในชั้นเรียนมากกว่าการวิเคราะห์ในเชิงการเล่าเรื่องของวรรณกรรม

ดังนั้น เพื่อทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีหนังสือภาพไร้คำภาษาฝรั่งเศสสมบูรณ์ขึ้น งานวิจัยฉบับนี้จึงจะคัดเลือกหนังสือจากประเทศที่ใช้ภาษาฝรั่งเศส (ได้แก่ ฝรั่งเศส เบลเยียม และแคนาดา) ที่ยังไม่มีผู้ศึกษาและเลือกศึกษากลวิธีการเล่าเรื่องผ่านภาพที่ใช้ข้อความเข้าช่วยตามทฤษฎี intra-iconic text ของ Nikolajeva (2002) และ Bosch (2014) แล้วนำมาประยุกต์เข้ากับทฤษฎีความสอดคล้องระหว่างภาพและข้อความของ Delbrassine and Centi (2022) เพื่อวิเคราะห์ว่าข้อความเหล่านี้มีประโยชน์ต่อการดำเนินเรื่องโดยภาพอย่างไร มีบทบาทของข้อความที่เพิ่มเติมจากทฤษฎีเดิมหรือไม่

วิธีการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ผู้วิจัยค้นคว้าตัวบทในการศึกษาจากฐานข้อมูลของห้องสมุดเยาวชนนานาชาติ (Internationale Jugendbibliothek) ประเทศเยอรมนี โดยได้ตั้งเกณฑ์คัดเลือกตัวบทในการศึกษาดังนี้ 1) เป็นหนังสือภาพเกือบไร้คำตามคำนิยามของ Dowhower (1993) และ Nikolajeva (2002) ว่าเป็น “หนังสือที่ใช้เพียงภาพต่อเนื่องในการเล่าเรื่อง” ที่มี “ข้อความประกอบเล็กน้อย” 2) มี intra-iconic text ตามคำจำกัดความของ Maria Nikolajeva (2002) ปรากฏอยู่ในเรื่อง 3) ผู้เขียนใช้ภาษาฝรั่งเศสในชื่อเรื่องและใน intra-iconic text

และ 4) ตีพิมพ์ในช่วงปี ค.ศ. 1990-2020 อันเป็นช่วงที่ทฤษฎีเกี่ยวกับหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำกำลังพัฒนา จากเกณฑ์ดังกล่าว พบหนังสือภาพเกือบไร้คำภาษาฝรั่งเศสทั้งหมด 7 เรื่อง ได้แก่

1.1 *Cartes postales* (Brouillard, 1994).

1.2 *L'écharpe rouge* (Villeneuve, 1999).

1.3 *Le petit chaperon rouge* (Rascal, 2002).

1.4 *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* (Buquet, 2006).

1.5 *Le colis rouge* (Perrin, 2007).

1.6 *La fabrique* (Barroux, 2012).

1.7 *Monsieur Hulot à la plage* (Merveille, 2020).

2. ผู้วิจัยวิเคราะห์หนังสือภาพเกือบไร้คำทั้ง 7 เรื่องที่คัดสรรมาในประเด็นดังนี้ 1) intra-iconic text ที่ปรากฏเป็นข้อความประเภทใดตามจำแนกของ Bosch (2014) 2) ศึกษาบทบาทของ intra-iconic text ในการดำเนินเรื่องตามทฤษฎีของ Nikolajeva (2002) และทฤษฎีความสอดคล้องระหว่างภาพและข้อความของ Delbrassine and Centi (2022)

3. วิเคราะห์ข้อมูลและเรียบเรียงผลการวิจัยเชิงพรรณนา

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University

ผลการวิจัย

จากการศึกษาหนังสือภาพเกือบไร้คำทั้ง 7 เรื่องที่คัดเลือกมา พบว่ามีเพียง *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* ที่มีการพิมพ์ข้อความแยกในลักษณะข้อความล้อมภาพ (wordless-frame) และข้อความที่พิมพ์ปรากฏบ่อยครั้ง (wordless-sequence in book) ส่วนในหนังสือเกือบไร้คำอีก 6 เล่มปรากฏ intra-iconic texts ที่ตัวอักษรถูกวาดหรือเขียนลงไปบนภาพ (wordless-no print) และมักเป็นคำ ตัวเลข หรือสัญลักษณ์ (wordless-symbols) และจำแนกบทบาทของข้อความเหล่านี้ในการดำเนินเรื่องได้ 3 ประเภท โดยใช้ทฤษฎีความสอดคล้องระหว่างภาพและข้อความของ Delbrassine and Centi (2022) มาเป็นกรอบแนวคิดในการจำแนก ได้แก่ 1) ข้อความเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ (complementary intra-iconic texts) 2) ข้อความเพิ่มเติมข้อมูลให้การเล่าเรื่องโดยภาพ (intra-iconic texts as amplification) และ 3) ข้อความเพื่อฝึกการสังเกต (observational intra-iconic texts)

1. ข้อความเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ (complementary intra-iconic texts)

ในหนังสือภาพทั่วไป ข้อความและรูปภาพช่วยสร้างฉากที่สมบูรณ์ขึ้นมาได้ เช่นในหนังสือภาพเรื่อง *Films pour les tout-petits* โดย André Hellé (1924, p.17) ที่มีข้อความระบุว่า “*Le girafe qui grandit... grandit... et... se mouche*” หากอ่านเพียงข้อความอาจไม่เข้าใจสารที่จะสื่อ ต้องดูรูปภาพด้วยจึงจะเข้าใจว่าเพราะมีคนอยู่ข้างในหุ่นยีราฟ แล้วค่อย ๆ ดันหัวยีราฟออกจากหุ่นส่วนลำตัวเพื่อให้มีพื้นที่ในการใช้มือหยิบผ้าเช็ดหน้าขึ้นสั่งน้ำมูก ในกรณีของหนังสือภาพเกือบไร้คำที่นำมาศึกษานั้น พบหนังสือ 3 เล่มที่มีข้อความช่วยเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพ ได้แก่ *Cartes postales* (Brouillard, 1994) *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* (Buquet, 2006) และ *Monsieur Hulot à la plage* (Merveille, 2020) ที่ข้อความเป็นองค์ประกอบจำเป็น หากไม่มีข้อความ ผู้อ่านจะได้รับสารที่ผู้เขียนต้องการสื่อไม่ครบถ้วน

หนังสือภาพเกือบไร้คำเรื่อง *Cartes postales* นำเสนอการเล่าเรื่องผ่านไปรษณียบัตร วิธีการดำเนินเรื่องนี้ทำให้เกิดเรื่องราวสองชุดที่ดำเนินไปพร้อมกัน คือการสื่อสารของตัวละครมนุษย์และการสื่อสารของตัวละครสัตว์ ตัวละครมนุษย์ทั้งสองคนคือเด็กหญิงและเด็กชายเขียนไปรษณียบัตรโต้ตอบกัน

เป็นภาษาฝรั่งเศส แล้วส่งไปรษณียบัตรไปให้อีกฝ่ายผ่านตัวละครสัตว์ต่าง ๆ ที่นอกจากทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสื่อสารแล้วก็ยัง “เขียน” ไปรษณียบัตรที่มีเพียงภาพเพื่อเล่าเรื่องของตนเองให้ผู้รับสารในฉากถัดไปได้อ่านด้วย ดังนั้น intra-iconic texts ในเรื่อง *Cartes postale* คือข้อความลายมือของเด็กหญิงและเด็กชาย เป็นสิ่งที่แยกตัวละครมนุษย์ออกจากสัตว์ที่ไม่มีวัจนภาษา ข้อความจากเด็กหญิงเผยให้เห็นถึงสภาพอากาศที่แห้งแล้งและพืชพรรณที่ไม่อาจเติบโตได้ “*Ici il fait très beau et très sec. Les plantes ne poussent pas.*” (Brouillard, 1994, p. 1) เมื่อเด็กชายตอบกลับด้วยข้อความว่าจะส่งน้ำไปให้ “*J'envoie de l'eau pour arroser tes plantes*.” (Brouillard, 1994, p. 13) ผู้อ่านก็จะเห็นภาพเด็กหญิงกับสุนัขกางร่มกลางสายฝน และพื้นที่ที่เคยแห้งแล้งก็กลับเขียวชอุ่มในหน้าถัดไป ในขณะเดียวกัน ตัวละครสัตว์ที่ทำหน้าที่ส่งไปรษณียบัตรของมนุษย์ก็ “เขียน” ไปรษณียบัตรของตนเองที่มีแต่ภาพส่งให้สัตว์ตัวอื่น ๆ ในวงจรการสื่อสารของพวกมันเอง ดังที่เด็กหญิงและเด็กชายได้ระบุในไปรษณียบัตรว่า “*Le chien écrit aussi une carte postale.*” (Brouillard, 1994, p. 1) และ “*Les canards ont aussi reçu une carte postale. Ils écrivent maintenant mais je ne sais pas à qui.*” (Brouillard, 1994, p. 13) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวงจรการสื่อสารของสัตว์นั้นเป็นอิสระและแยกต่างหากจากมนุษย์ ดังนั้น ถ้าหากไม่มี intra-iconic texts ผู้อ่านจะไม่สามารถเข้าใจการแยกวงจรการสื่อสารที่ซ้อนทับกันระหว่างมนุษย์และสัตว์ และจะไม่เข้าใจสาเหตุที่ทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงจากความแห้งแล้งสู่ความอุดมสมบูรณ์ในตอนท้ายเรื่อง

เช่นเดียวกับในเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* (Merveille, 2020) ที่ intra-iconic texts จำเป็นอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจการดำเนินเรื่อง แม้ว่าข้อความที่ปรากฏจะเป็นเพียงชื่อของหนังสือพิมพ์ ข้อความบนป้าย และชื่อโรงแรมเท่านั้น แต่สามารถทำหน้าที่ในการบ่งบอกสถานที่ ดังที่ในหน้าคู่แรกของเรื่องได้นำเสนอภาพมุมกว้างของถนนริมชายหาดแห่งหนึ่ง (ภาพ 1) ถนนตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของชายหาด บนถนนมีสิ่งก่อสร้างตั้งอยู่มากมาย แต่มีเพียงร้านขายหนังสือพิมพ์และโรงแรมเท่านั้นที่ถูกระบุชื่อ (PRESSE และ HOTEL DE LA PLAGE) ตัวละครหลักกำลังซื้อหนังสือพิมพ์ที่มีตราสัญลักษณ์ของหนังสือพิมพ์ *Ouest-France* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่มีอยู่จริง เผยแพร่ในแคว้น Bretagne ทำให้ผู้อ่านทราบว่าเรื่องกำลังดำเนินอยู่บนชายหาดสักแห่งของแคว้น Bretagne การระบุสถานที่นี้สำคัญต่อการดำเนินเรื่องเมื่อตัวละครหลักผู้กำลังงีบพักผ่อนอยู่บนเตียงผ้าใบบริเวณริมหาดจนตะวันใกล้ตกดิน น้ำทะเลขึ้นสูงและพัดพาตัวละครล่องลอยไป เมื่อตัวละครตื่นขึ้นมาในหน้าคู่สุดท้ายของหนังสือก็พบว่าตนอยู่บนชายหาดอีกแห่ง (ภาพ 2) มีถนนตั้งอยู่ด้านขวาของชายหาดราวกับเป็นภาพสะท้อนกลับด้านของฉากแรกของเรื่อง บนถนนมีสิ่งก่อสร้างที่ระบุชื่อเป็นภาษาอังกฤษสองแห่งคือร้านหนังสือพิมพ์ THE PRESS และโรงแรม THE BEACH INN ผู้อ่านจึงทราบว่าตัวละครถูกคลื่นพัดผ่านช่องแคบอังกฤษมาเกยตื้นบนชายหาดแห่งหนึ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากมีประเทศที่ใช้ภาษาอังกฤษอยู่มากและผู้อ่านวัยเด็กอาจยังไม่รู้ภาษาอังกฤษดี ผู้เขียนจึงไม่สามารถพึ่งพาเพียง intra-iconic texts ได้ แต่ต้องเพิ่มสัญลักษณ์ที่ผู้อ่านไม่จำเป็นต้องรู้ภาษาอังกฤษก็เข้าใจได้ คือธงชาติสหราชอาณาจักรนั่นเอง บทบาทของ intra-iconic texts ในเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* จึงเป็นการสร้างหมุดหมายด้านสถานที่ให้สมจริง ใช้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์สร้างความตกใจให้ผู้อ่านเมื่อเห็นว่าตัวละครเดินทางมาไกลเพียงใด หากไม่มี intra-iconic texts ผู้อ่านอาจเข้าใจได้ว่าตัวละครถูกคลื่นพัดออกไปในทะเลแล้วถูกคลื่นพัดกลับมาที่ชายหาดแห่งเดิมหรือชายหาดแห่งอื่น และไม่รู้สึกตกใจหรือขบขันดังที่ผู้เขียนตั้งใจสื่อสาร

ภาพ 1

ฉากแรกของ Monsieur Hulot à la plage

หมายเหตุ. จาก *Monsieur Hulot à la plage* โดย Merveille, 2020, pp. 1-2.

ภาพ 2

ฉากสุดท้ายของ Monsieur Hulot à la plage

หมายเหตุ. จาก *Monsieur Hulot à la plage* โดย Merveille, 2020, pp. 49-50.

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

ส่วนหนังสือภาพเกือบไร้คำเรื่อง *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* จะพบ intra-iconic texts ในรูปแบบของข้อความที่พิมพ์แยกปรากฏช่วงก่อนการเล่าเรื่องด้วยภาพและหลังการเล่าเรื่องด้วยภาพจบลง (wordless-frame) และมีข้อความพิมพ์แยกปรากฏควบคู่กับภาพตลอดการดำเนินเรื่องแต่ไม่ใช่การบรรยายภาพ (wordless-sequence in book) แม้ว่าข้อความที่ปรากฏในช่วงก่อนและหลังดำเนินเรื่องด้วยภาพจะมีความยาวรวมถึง 7 หน้า แต่เนื่องจากรูปแบบของตัวอักษร (font) ที่มีลักษณะโปร่งและบางไม่เหมาะกับการอ่านและความนิยมระดับสากลของนิทานเรื่องหนูน้อยหมวกแดง ผู้เขียนจึงอนุมานว่า ข้อความดังกล่าวเป็นเพียงส่วนประกอบที่ทำให้หนังสือสมบูรณ์เท่านั้น ไม่จำเป็นต้องอ่านเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นก็สามารถทำความเข้าใจฉากที่เน้นการเล่าเรื่องด้วยภาพได้ อีกทั้งผู้เขียนได้ระบุไว้ในชื่อเรื่องแล้วว่า นิทานเรื่องหนูน้อยหมวกแดงในเล่มนี้จะนำเสนอเพียงฉากที่หมาป่าใส่ชุดนอนของคุณยายเพื่อหลอกหนูน้อยหมวกแดง เนื้อเรื่องก่อนและหลังจึงไม่ใช่องค์ประกอบที่สำคัญ ดังนั้น intra-iconic text ที่มีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องด้วยภาพจึงเป็นตัวเลขระบุเวลาที่กำกับภาพตั้งแต่ฉากที่หมาป่าเข้ามาในบ้านของคุณยาย เปิดตู้เสื้อผ้าเพื่อเลือกชุดนอนของคุณยายมาสวม จากนั้นจึงเป็นภาพทั้งหมด 16 ภาพที่นำเสนอ

หมาป่าที่ในอากัปกิริยาต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าสวมชุดนอนของคุณยายไม่เป็น ทั้งสวมหัว สวมขา ใช้ฟันช่วยดึงชุดจนทำชุดขาด เดินไปหยิบชุดใหม่มาสวมกลับหัว เป็นต้น ภาพเหล่านี้จะถูกวางอยู่บนหน้าเดี่ยวด้านขวา ในขณะที่หน้าซ้ายของภาพจะเป็นตัวเลขบอกเวลาที่ลดระยะเวลาระหว่างแต่ละฉากลงเรื่อย ๆ เพื่อใช้สร้างความรู้สึกตื่นเต้นเร่งรีบให้แก่ผู้อ่าน โดยเรียงลำดับภาพตามเวลาดังนี้ (ตาราง 1)

ตาราง 1

ระยะเวลาในเรื่อง Le petit chaperon rouge: la scène de la chemise de nuit

ตัวเลขระบุเวลา	ภาพ
10h00	เงาของหมาป่าซ้อนทับภาพคุณยายที่นอนอยู่บนเตียง
10h31	หมาป่าเปิดตู้เสื้อผ้า พบชุดนอนของคุณยายอย่างน้อย 9 ชุด
10h36, 10h40, 10h46, 10h48, 10h53, 10h59, 11h01	หมาป่าพยายามรีบสวมชุดนอนของคุณยาย แต่ทำชุดขาดวิ่นทุกชุด
11h39, 11h43, 11h44, 11h45, 11h46, 11h47, 11h48, 11h48, 11h49	หมาป่าหยิบชุดนอนของคุณยายตัวสุดท้ายมาค่อย ๆ สวมใส่อย่างระมัดระวัง
11h58	หมาป่าที่สวมชุดนอนเรียบร้อยนอนลงบนเตียง
12h00	เงาของหนูน้อยหมวกแดงซ้อนทับภาพหมาป่าที่นอนอยู่บนเตียง

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

จากตาราง 1 จะเห็นว่าช่วงเวลาที่หมาป่าทดลองสวมชุดเกือบทุกชุดของคุณยายใช้เวลาทั้งหมด 63 นาที (10h36-11h39) ผู้อ่านที่มองดูเวลาไปพร้อมกับพลิกหน้าถัดไปจะเห็นถึงความพยายามอย่างไม่ย่อท้อของหมาป่า และเมื่อตัวเลขบอกเวลา 11h39 ภาพแสดงให้เห็นชุดนอนชุดสุดท้าย จากนั้นตัวเลขเวลาที่เพิ่มทีละหนึ่งนาทีสร้างจังหวะการดำเนินเรื่องให้กระชั้นขึ้น ทำให้ผู้อ่านรู้สึกตื่นเต้นพลางเอาใจช่วยหรือกังวลว่าหมาป่าจะสวมชุดทันก่อนที่หนูน้อยหมวกแดงจะมาถึงหรือไม่ ถ้าหากไม่มี intra-iconic texts นี้ ผู้อ่านจะไม่มีเครื่องบ่งชี้เวลา จึงจะไม่รู้สึกถึงความเร่งรีบของหมาป่าและอาจไม่รู้สึกระทึกใจในขณะที่หมาป่าสวมชุดนอนชุดสุดท้าย

จากการวิเคราะห์ complementary intra-iconic texts ในหนังสือภาพเกือบไร้คำทั้งสามเรื่อง พบว่าข้อความเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการเติมเต็มการเล่าเรื่องโดยภาพอย่างครบถ้วน หากไม่มีข้อความผู้อ่านจะไม่ได้รับสารสำคัญที่ผู้เขียนต้องการสื่อสารอย่างสมบูรณ์ ข้อความเหล่านี้ช่วยสร้างความเข้าใจผ่านกลไกหลักสามประการ 1) การสร้างความแตกต่าง เช่น แยกเรื่องราวของมนุษย์กับสัตว์ใน *Cartes postales* หรือแยกสถานที่ระหว่างฝรั่งเศสกับสหราชอาณาจักรใน *Monsieur Hulot à la plage* 2) การบ่งบอกความเปลี่ยนแปลงจากต้นเรื่องสู่ท้ายเรื่อง ซึ่งเห็นได้จากการเปลี่ยนผ่านจากความแห้งแล้งสู่ความชุ่มชื้นใน *Cartes postales* และการเดินทางของตัวละครจากชายหาดแคว้น Bretagne ไปเกยตื้นที่ชายหาดสหราชอาณาจักรใน *Monsieur Hulot à la plage* และ 3) การสร้างความรู้สึกให้แก่ผู้อ่าน ไม่ว่าจะเป็นความตกใจหรือขบขันจากระยะทางที่ตัวละครเดินทางใน *Monsieur Hulot à la plage* หรือความตื่นเต้นเร่งรีบที่เกิดจากการระบุเวลาใน *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit*

2. ข้อความเพิ่มเติมข้อมูลให้การเล่าเรื่องโดยภาพ (intra-iconic texts as amplification)

ในหนังสือภาพบางเล่มที่มีข้อความน้อย รูปภาพอาจนำเสนอฉากที่ยิ่งใหญ่กว่าข้อความหรือแสดงให้เห็นข้อมูลที่มากกว่าข้อความได้ ในกรณีของหนังสือภาพเกือบไร้คำที่เน้นการบรรยายด้วยภาพ จะเป็น

การพิจารณาในทางกลับกันกับหนังสือภาพทั่วไป กล่าวคือภาพให้ข้อมูลเพียงพอแล้ว และ intra-iconic texts ทำให้ผู้อ่านได้รับข้อมูลเพิ่มขึ้น แม้จะไม่มี intra-iconic texts ผู้อ่านก็ยังสามารถเข้าใจการดำเนินเรื่องได้เช่นเดิม โดยมีหนังสือภาพเกือบไร้คำ 2 เล่มที่ intra-iconic texts ช่วยให้ข้อมูลเพิ่มเติมจากภาพ ได้แก่ *L'écharpe rouge* (Villeneuve, 1999) และ *Le petit chaperon rouge* (Rascal, 2002)

ในหน้าคู่แรกของหนังสือภาพเรื่อง *L'écharpe rouge* มีประโยคเปิดเรื่องเขียนด้วยลายมือพาดยาวตั้งแต่ขอบกระดาษหน้าซ้ายจนถึงขอบกระดาษหน้าขวาว่า “*Un autre petit matin gris, se dit Turpin le chauffeur de taxi…*” (Villeneuve, 1999, pp. 1-2) ส่วนภาพนั้นประกอบด้วยตัวตุ่นสวมเสื้อ กางเกง และหมวกแก๊ป กำลังเปิดประตูรถสีเหลืองที่บนหลังคามีป้ายเขียนว่า “*TAXI*” และในหน้าคู่ต่อมาจึงได้เห็นว่าบนหมวกของตัวตุ่นก็มีคำว่า “*TAXI*” ปรากฏอยู่เช่นกัน และจะปรากฏอยู่ในทุกภาพจนจบเรื่อง หน้าที่ของ intra-iconic texts ที่ยกมาเป็นการแนะนำตัวละครว่ามีอาชีพขับรถรับจ้าง และรถสีเหลืองที่เขาขับก็เป็นรถรับจ้างนั่นเอง ในฉากหน้าคู่ถัดไปใช้วิธีแบ่งภาพเป็นกรอบ (vignette) ด้วยช่องว่างสีขาว แสดงให้เห็นลำดับภาพว่า มีผู้หญิงนั่งบริเวณที่นั่งด้านหลังของรถก้าวลงจากรถ ตัวตุ่นขับรถบนถนน แล้วก็มีผู้โดยสารอีกคนหนึ่งชูนิ้วเรียก ลำดับภาพในหน้าคู่นี้อาจไม่เพียงพอสำหรับการบ่งบอกว่าตัวละครขับรถรับจ้าง ทั้งนี้อาชีพขับรถรับจ้างก็ไม่ได้มีผลต่อการดำเนินเรื่องที่เน้นว่าผู้โดยสารที่ชูนิ้วเรียกรถลืมผ้าพันคอไว้บนรถ ตัวตุ่นจึงต้องวิ่งตามไปเรื่อย ๆ ผ่านสถานที่และสถานการณ์ขบขันมากมาย และในฉากสุดท้ายของเรื่อง ตัวตุ่นก็ได้ลืมหมวกของตนไว้แล้วขับรถจากไป มีตัวละครรองตัวหนึ่งถือหมวกของเขาวิ่งตามไปด้วย เนื่องจากการดำเนินเรื่องของเรื่องนี้เน้นการผจญภัยของตัวตุ่นเป็นหลัก หากไม่มี intra-iconic texts ก็ไม่ได้ทำให้การดำเนินเรื่องสับสนหรือไขว้เขวไปจากเดิม แต่การมีคำว่า “*TAXI*” ก็ทำให้ผู้อ่านได้รับข้อมูลเพิ่มเติมจนองค์ประกอบของเรื่องละเอียดมากยิ่งขึ้น

ส่วนในเรื่อง *Le petit chaperon rouge* (Rascal, 2002) นั้น ลำพังการดำเนินเรื่องก็เน้นการใช้สัญลักษณ์และสีแทนการวาดภาพให้เห็นตัวละครและฉาก เช่น ภาพกรรไกรบนพื้นหลังสีแดง (หมายถึงตัดผ้าคลุมสีแดง) ภาพชุดและหมวกสีขาวบนพื้นหลังสีแดง (หมายถึงวางแบบกระดาษเพื่อตัดชุดลงบนผ้า) ภาพขวดผลไม้กวนและภาพมุมบนของขนมพายวางคู่กับภาพตัวละครสวมชุดและหมวกสีแดงถือตะกร้าเดินตรงไปยังขอบกระดาษ (หมายถึงมีอาหารให้หนูน้อยหมวกแดงใส่ตะกร้าและออกเดินทาง) ซึ่งการเล่าเรื่องด้วยภาพเชิงสัญลักษณ์นี้สามารถทำได้เพราะผู้อ่านส่วนมากรู้จักเรื่องหนูน้อยหมวกแดงแล้ว (Bosch, 2018, p. 193) ภาพจึงทำหน้าที่ดำเนินเรื่องได้โดยไม่จำเป็นต้องใช้ตัวอักษรหรือแม้กระทั่งรายละเอียดในมิติของภาพ ทั้งนี้ กลับมีการใช้ intra-iconic texts แบบซ้ำคำเลียนเสียงและเครื่องหมาย (toc toc toc ; ?) และซ้ำฉากกัน (ฉากหมาป่าเคาะประตูแล้วคุณยายตอบ, ฉากหนูน้อยหมวกแดงเคาะประตูแล้วหมาป่าตอบ) ซึ่งช่วยเน้นย้ำความสำคัญของทั้งสองฉากต่อการดำเนินเรื่องหนูน้อยหมวกแดง การเคาะประตูครั้งแรกเป็นการเปิดเผยแผนการของหมาป่าที่จะหลอกคุณยายและหนูน้อยหมวกแดง การที่คุณยายตอบรับเสียงเคาะประตูแสดงถึงจุดเริ่มต้นของภัยอันตราย การเคาะประตูครั้งที่สองเป็นการตอกย้ำความสำเร็จของแผนการหมาป่าและความน่ากลัวของสถานการณ์ การที่หมาป่าสามารถปลอมเสียงตอบรับได้ทำให้หนูน้อยหมวกแดงหลงเชื่อและเดินเข้าสู่กับดักเสียงเคาะประตูที่ปรากฏพร้อมการตอบรับจากตัวละครข้างในบ้านด้วยเครื่องหมายคำถามกลายเป็นสัญลักษณ์การเปลี่ยนผ่านของสถานการณ์ แต่ละครั้งที่ประตูถูกเคาะสถานการณ์จะเปลี่ยนแปลงไป ฉากเหล่านี้ช่วยสร้างจังหวะในการเล่าเรื่อง ทำให้ผู้อ่านรู้สึกว่ากำลังเฝ้ารอเหตุการณ์สำคัญที่จะเกิดขึ้น ถึงกระนั้น หากเปลี่ยน intra-iconic texts เป็นภาพประตูและหมาป่าอ้าปากขานรับ จังหวะในการเล่าเรื่องอาจต่างออกไปบ้าง แต่สาระสำคัญของเรื่องเล่ายังครบถ้วน ต่างจาก *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* ที่สร้างบนฐานนิทานพื้นบ้านเรื่องเดียวกัน แต่ถ้าตัด intra-iconic texts ที่เป็นตัวเลขระบุเวลาออก

ความเร่งรีบของหมาป่าซึ่งเป็นสาระสำคัญของเรื่องจะหายไปทันที ทำให้ intra-iconic texts ของเรื่องนี้เป็นองค์ประกอบจำเป็น

จากการวิเคราะห์ข้างต้นจะพบว่า intra-iconic texts ในหนังสือภาพเกือบไร้คำทั้งสองเรื่องนี้มีบทบาทด้านการเสริมการดำเนินเรื่องที่คล้ายกัน คือช่วยขยายมิติของเรื่องเล่าและเพิ่มเติมข้อมูล และในเรื่อง *Le petit chaperon rouge* ยังแสดงให้เห็นว่า intra-iconic texts สามารถเสริมอารมณ์ความรู้สึกทำให้ประสบการณ์การอ่านหนังสือภาพเหล่านี้มีความลึกซึ้งและน่าสนใจยิ่งขึ้น แม้ผู้อ่านจะสามารถเข้าใจเรื่องราวด้วยการอ่านภาพเพียงอย่างเดียว แต่ intra-iconic texts ก็ช่วยเติมเต็มและสร้างความสมบูรณ์ให้กับการดำเนินเรื่องได้อย่างแยบยล

3. ข้อความเพื่อฝึกการสังเกต (observational intra-iconic texts)

บทบาทสุดท้ายของ intra-iconic text ที่พบในตัวบทที่นำมาศึกษานั้นเชื่อมโยงกับมิติของการพัฒนาการอ่านของเด็ก คือการใช้ intra-iconic text ในการกระตุ้นการเรียนรู้ ในการศึกษาของ Arizpe (2014, p. 97) ระบุว่าหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำช่วยส่งเสริมให้เด็กที่ยังอ่านข้อความไม่คล่องให้ชอบการอ่านหนังสือ และยังใช้เป็นสื่อในการกระตุ้นจินตนาการของเด็กเมื่อใช้ในชั้นเรียนเกี่ยวกับการเล่าเรื่อง (storytelling) เด็กสามารถแต่งเรื่องเล่าขึ้นเองจากภาพที่เห็นได้ด้วยตนเอง กิจกรรมการอ่านนี้จึงฝึกให้เด็กเชื่อมโครงสร้างเรื่องราว (story structure training) และการสังเกต (observation) ในหนังสือภาพเกือบไร้คำเรื่อง *Le colis rouge* และ *La fabrique* ที่มีลักษณะเป็นหนังสือภาพเพื่อการสังเกต (wimmelbook[3]) ได้ปรากฏ intra-iconic text ที่ไม่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง แต่เป็นการสร้างประสบการณ์การอ่านให้ผู้อ่านด้วยการกระตุ้นให้สังเกตรายละเอียดในภาพหรือเพิ่มความสนุกสนานในการสำรวจภาพ เมื่อทบทวนวรรณกรรมแล้วพบว่ายังไม่มีการศึกษาใดนิยาม intra-iconic text ประเภทดังกล่าว ผู้วิจัยจึงนิยาม intra-iconic text ลักษณะนี้ว่า “observational intra-iconic texts” ซึ่งนำมาจากคำเรียก wimmelbook ในภาษาอังกฤษอีกคำหนึ่ง คือ observational book นั่นเอง

ในเรื่อง *Le colis rouge* (Perrin, 2007) ตัวละครหลักต้องเดินทางไปส่งกล่องพัสดุสีแดง ในแต่ละหน้าคู่ที่นำเสนอภาพการเดินทางผ่านดินแดนต่าง ๆ ผู้อ่านจะต้องตามหาว่าตัวละครอยู่บริเวณใดของภาพ ในบางฉากก็มีการนำข้อความมาตกแต่งภาพ เช่น ฉากดินแดนสิ่งประดิษฐ์ มีตัวละครรองถืออุปกรณ์อย่างไม้ฉาก ไม้วัดมุม ไม้บรรทัด และมีกระดาษระบุตัวอักษร b และ x ข้างมุมแหลม และตัวเลข 1/200 บนกระดาษที่ตัวละครอีกตัวถืออยู่ ในหน้าคู่ถัดมาซึ่งเป็นฉากดินแดนเทพนิยายที่เต็มไปด้วยตัวละครจากหนูน้อยหมวกแดง สโนว์ไวท์กับคนแคระทั้งเจ็ด เจ้าหญิงหนังลา ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าตัวละครหลักกำลังเดินทาง ผ่านดินแดนเทพนิยาย แต่ก็พบตัวอักษรสามมิติ a, c, e, f และ i ที่ทำกิริยาเหมือนมนุษย์ และในฉากดินแดนศิลปะก็พบหนังสือศิลปะที่มี intra-iconic texts เช่น “*COROT LE GÉNIE*”, “*TRAIT*”, “*DESSINS et SCULPTURES*”, “*L'IMAGE*” ปรากฏบนสันหนังสือ ตั้งอยู่ทางขอบกระดาษด้านขวา ซึ่งถ้าผู้อ่านกวาดสายตามองภาพจะเห็นอุปกรณ์ศิลปะมากมายทำให้เข้าใจภาพอยู่แล้ว ข้อความบนสันหนังสือช่วยเติมเต็มภาพให้สมบูรณ์เท่านั้น ดังนั้น แม้ว่าข้อความเหล่านี้จะไม่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง แต่สามารถกระตุ้นให้ผู้อ่านตั้งคำถามเกี่ยวกับความหมายของข้อความได้ เช่น ตัวเลข 1/200 อาจทำให้ผู้อ่านสงสัยว่าเป็นอัตราส่วนอะไร หรือตัวละครรองที่เป็นตัวอักษรที่ทำกิริยาเหมือนมนุษย์สื่อถึงคำใดเป็นพิเศษหรือไม่ เป็นการส่งเสริมการคิดเชิงวิเคราะห์และการสังเกตที่ละเอียดอ่อนยิ่งขึ้น

[3] มาจากคำว่า Wimmelbilderbuch ในภาษาเยอรมัน หมายถึงหนังสือภาพที่แต่ละหน้าคู่มีรายละเอียดอยู่มากมาย ทั้งตัวละคร มนุษย์ สัตว์ วัตถุ และมักมีโจทย์ให้ผู้อ่านตามหาคน สัตว์ หรือสิ่งของบางชนิดเป็นพิเศษ

บทบาทของ intra-iconic text เกี่ยวกับการสังเกตนี้ จะเห็นได้ชัดเจนมากที่สุดในเรื่อง *La fabrique* (Barroux, 2012) เรื่องราวของหนังสือเล่มนี้เกี่ยวกับตัวละครมนุษย์ที่ดูเพียงภาพแล้วจะไม่สามารถระบุเพศได้ (ตัวละครมีผมสั้นติดท้ายทอยและสวมชุดกระโปรงยาว) ที่มาทำงานในโรงงานแห่งหนึ่ง ทั้งโรงงานนั้นมีเพียงตัวละครนี้ตัวเดียว ทำหน้าที่นำส่วนผสมต่าง ๆ ใส่ลงไปในเครื่องจักร ขั้นตอนการทำงานของตัวละครไม่มีตัวอักษรใดปรากฏเพื่ออธิบายเลย ผู้อ่านจะเห็นเพียงภาพตัวละครทำงานกับเครื่องจักรเท่านั้น มีเพียงฉากเติมของเหลวลงในถังขนาดใหญ่ที่มีตัวอักษรขนาดใหญ่ระบุว่า “H_2O” ก่อนจะพบว่าในสองหน้าถัดไป ตัวละครกำลังควบคุมหน้าจอที่ปรากฏภาพเมฆหลากหลายรูปแบบ เมื่อพลิกหน้ากระดาษไปอีกสองหน้าก็จะพบภาพก้อนเมฆลอยออกมาจากปล่องควันของโรงงาน ดังนั้น intra-iconic text “H_2O” ที่เขียนบนถังจึงเป็นการบอกใบ้หลังจากที่ผู้อ่านคาดเดามาตลอดทั้งเรื่องว่าตัวละครกำลังควบคุมอะไรอยู่ เมื่อผู้อ่านพบคำว่า “H_2O” จึงสามารถคาดเดาถึงสิ่งที่ตัวละครกำลัง “ผลิต” อยู่ว่าต้องมีน้ำเป็นส่วนประกอบ ก่อนจะเฉลยในหน้าสุดท้ายว่าเป็นก้อนเมฆ อีกกิจกรรมหนึ่งที่เกิดจาก intra-iconic text คือกิจกรรมสังเกตตัวอักษรและประสมคำ ผู้อ่านจะพบตัวอักษรสีแดงแอบซ่อนอยู่ตามเครื่องจักร ตั้งแต่หน้าปกตลอดจนเนื้อเรื่องทุกหน้าจนถึงปกหลังของหนังสือ เมื่อนำมาเรียงตามลำดับจะได้ว่า “P, E, O, R, F, G, S, E, T, R, E, U, E” ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ทุกตัวอักษร ผู้อ่านก็สามารถประสมคำได้หลายคำ แต่หากต้องใช้ทุกตัวอักษร จะเรียงได้เป็นคำว่า porte-greffeuse (ผู้ปักชำ) ซึ่งอาชีพของตัวละครเป็นผู้ช่วยสร้างเมฆ เหมือนการปักชำที่ต้องใช้คนช่วยขยายพันธุ์พืชนั่นเอง และยังได้ทราบเพศของตัวละครว่าเป็นเพศหญิงอีกด้วย แต่รายละเอียดเหล่านี้ไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินเรื่องแต่อย่างใด

จากหนังสือภาพเกือบไร้คำเรื่อง *Le colis rouge* (2007) และ *La fabrique* (2012) พบว่า intra-iconic text ไม่มีบทบาทในการดำเนินเรื่อง แต่มีส่วนสำคัญในการสร้างประสบการณ์การ “อ่านนอกเส้นเรื่อง” ผ่านข้อความที่กระจัดกระจายอยู่ในภาพที่ไม่ได้เป็นเพียงการเติมเต็มภาพให้สวยงามอย่างเดียวเท่านั้น แต่ทำหน้าที่กระตุ้นให้ผู้อ่านได้ฝึกทักษะการสังเกตอย่างละเอียด การวิเคราะห์และเชื่อมโยงข้อมูล ซึ่งล้วนเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทักษะการอ่านและการเรียนรู้

อภิปรายผล

Intra-iconic text หรือข้อความที่ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำนั้น ถือเป็นองค์ประกอบที่น่าสนใจอย่างยิ่งในการศึกษาวรรณกรรมเยาวชน เพราะเป็นการขยายขอบเขตความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการเล่าเรื่อง ข้อความเหล่านี้ไม่ได้ทำหน้าที่แบบข้อความบรรยายทั่วไป เนื่องจากหนังสือภาพไร้คำและหนังสือภาพเกือบไร้คำจะใช้ภาพในการดำเนินเรื่องเป็นหลัก ดังนั้น ข้อความที่ฝังตัวอยู่ในภูมิทัศน์ของภาพจึงทำให้เกิดมิติใหม่ของการอ่านและปฏิสัมพันธ์กับหนังสือ เป็นเครื่องมือที่ช่วยเพิ่มความซับซ้อนให้กับการตีความและเป็นสะพานเชื่อมระหว่างโลกของภาพและโลกของภาษา ข้อความเหล่านี้สามารถทำหน้าที่ได้หลากหลาย เช่น เติมเต็มข้อมูลที่ภาพเพียงลำพังไม่สามารถสื่อสารได้ครบถ้วน (complementary intra-iconic texts) เพิ่มเติมข้อมูลจากที่ภาพได้ให้ไปแล้ว (intra-iconic texts as amplification) และกระตุ้นให้ผู้อ่านสังเกตและเรียนรู้รายละเอียดในภาพ (observational intra-iconic texts) ซึ่งเป็นบทบาทสำคัญโดยเฉพาะในหนังสือภาพเพื่อการสังเกต

แม้ว่า intra-iconic text จะเป็นองค์ประกอบที่น่าสนใจในการขยายขอบเขตการเล่าเรื่องในหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นถึงประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาเพิ่มเติมคือ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทกับประสบการณ์และพัฒนาการของผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเป้าหมายหลักคือเด็ก ซึ่งอาจส่งผลต่อการตีความและการรับสารจาก intra-iconic text ได้

งานวิจัยนี้วิเคราะห์ intra-iconic text จากมุมมองของผู้ใหญ่ที่เข้าใจทั้งภาษาและวัฒนธรรมฝรั่งเศส ซึ่งอาจแตกต่างจากประสบการณ์ของเด็กซึ่งเป็นกลุ่มผู้อ่านเป้าหมายหลัก แม้ว่า Beckett (2012, p. 1) จะระบุว่าหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำเป็นหนังสือสำหรับผู้อ่านทุกวัย แต่การเลือกตีพิมพ์กับสำนักพิมพ์วรรณกรรมเยาวชนและการระบุข้อกฎหมายสื่อสิ่งพิมพ์สำหรับเด็ก (Loi n°49.956 du 16 juillet 1949) บ่งชี้อย่างชัดเจนว่าผู้เขียนและผู้วาดมีเจตนาให้เด็กเป็นกลุ่มผู้อ่านหลัก ดังนั้น การทำความเข้าใจ “ความสำเร็จ” ของ intra-iconic text ในการสื่อสารจึงควรพิจารณาจากมุมมองของเด็กด้วย

ผู้วิจัยพบว่า แม้แต่ intra-iconic text ที่ดูเหมือนจะช่วย “เติมเต็ม” การดำเนินเรื่องหรือให้ข้อมูล ก็ยังมีข้อจำกัดเมื่อพิจารณาจากพัฒนาการของเด็ก ตัวอย่างที่เด่นชัดคือการใช้ตัวเลขบอกเวลาในเรื่อง *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit* เพื่อสร้างความรู้สึกเร่งรีบ แม้ผู้ใหญ่จะเข้าใจจังหวะและความตื่นเต้นที่เกิดจากการลดลงของระยะเวลา แต่เด็กส่วนใหญ่จะสามารถเข้าใจแนวคิดเรื่องเวลาและนับเวลาได้อย่างแม่นยำก็ต่อเมื่อมีอายุประมาณ 8 ปี (Droit-Volet, 2012) ซึ่งหมายความว่าเด็กเล็กอาจไม่ได้รับสารด้านอารมณ์และความเร่งรีบนี้ได้อย่างเต็มที่ ทำให้ intra-iconic text ในเรื่องนี้ไม่สามารถทำหน้าที่ “เติมเต็ม” ประสบการณ์การอ่านสำหรับผู้อ่านเด็กเล็กได้อย่างที่ผู้เขียนอาจตั้งใจไว้ แต่ก็พบหนังสือภาพที่ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวและได้ใช้ intra-iconic text อื่นนอกจากข้อความเข้าช่วยในการสื่อสาร คือเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* ที่ต้องใช้ภาษาอังกฤษในฉากสุดท้ายและผู้อ่านวัยเด็กอาจยังไม่รู้ภาษาอังกฤษดี จึงใช้ธงชาติสหราชอาณาจักรในการช่วยระบุสถานที่ที่ฉากนั้นดำเนินอยู่

ในหนังสือภาพไร้คำและเกือบไร้คำที่ผู้อ่านต้องค้นหาและตีความข้อความเหล่านี้ด้วยตนเอง ประสบการณ์การอ่านจะกลายเป็นกิจกรรมเชิงรุกที่ผู้อ่านมีส่วนร่วมในการสร้างความหมายมากกว่าการรับสารสำเร็จรูปซึ่งอาจนำไปสู่การสร้าง “ผู้เล่าซ้อน” นั่นคือผู้อ่านที่ต้องสร้างเรื่องเล่าจากภาพและ intra-iconic text ของตนเอง และเรื่องเล่านั้นอาจไม่สอดคล้องกับความตั้งใจดั้งเดิมของผู้เขียน ซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการตีความที่หลากหลายและสร้างสรรค์ แต่ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นข้อจำกัดในการสื่อสารสาระสำคัญบางอย่างจากผู้เขียนเช่นกัน

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะทั่วไป

แม้การวิเคราะห์จากมุมมองวรรณคดีช่วยให้เข้าใจโครงสร้าง รูปแบบ และเจตนาของผู้สร้างสรรค์ intra-iconic text ได้อย่างลึกซึ้ง แต่หากปราศจากการศึกษาว่าข้อความเหล่านั้นถูกผู้อ่านที่เป็นเด็กรับรู้และตีความในสถานการณ์จริงอย่างไร การวิเคราะห์ก็จะขาดมิติที่สำคัญไป ดังนั้น การศึกษา intra-iconic text ที่สมบูรณ์จึงไม่สามารถจำกัดอยู่เพียงแค่การวิเคราะห์ในเชิงวรรณคดี แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบูรณาการมุมมองด้านการนำหนังสือไปใช้งานจริงกับผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้อ่านที่เป็นเด็ก

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

การศึกษาในครั้งต่อไปควรมีการสังเกตการณ์ สัมภาษณ์ และเก็บข้อมูลการอ่านหนังสือภาพเกือบไร้คำของเด็กในแต่ละช่วงวัย แบ่งตามพัฒนาการการเรียนรู้ เพื่อนำไปพัฒนาการศึกษาในเชิงวรรณกรรมเยาวชนและจัดทำข้อเสนอแนะให้นักเขียน นักวาด และสำนักพิมพ์เยาวชนในประเทศไทยได้พัฒนาหนังสือภาพหลากหลายประเภทมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยหัวข้อ *Usage of Intra-Iconic Texts in French Language Almost Wordless Picturebooks* ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก Stiftung Internationale Jugendbibliothek ประเทศเยอรมนี และผู้เขียนขอขอบคุณ David Merveille และสำนักพิมพ์ Éditions du Rouergue ที่อนุญาตให้นำภาพจากหนังสือภาพเรื่อง *Monsieur Hulot à la plage* มาใช้ประกอบงานวิจัยฉบับนี้

รายการอ้างอิง

Arizpe, E. (2014). Wordless picturebooks: critical and educational perspectives on meaning-making. In M. Nikolajeva (Ed.), *Picturebooks: representation and narration* (pp. 91-106). Routledge.

Barroux. (2012). *La fabrique [The factory].* Autrement Jeunesse.

Beckett, S. L. (2012). *Crossover picturebooks: a genre for all ages*. Routledge.

Bewick, T. (2012). *A new year's gift for little masters and misses.* Gale ECCO. (Original work published 1777).

Bosch, E. (2014). Texts and peritexts in wordless and almost wordless picturebooks. In M. Nikolajeva (Ed.), *Picturebooks: representation and narration* (pp. 71-90). Routledge.

Bosch, E. (2018). Wordless picturebooks. In B. Kümmerling-Meibauer (Ed.), *The Routledge companion to picturebooks* (pp. 191-200). Routledge.

Brouillard, A. (1994). *Cartes postales [Postcards].* Éditions du Sorbier.

Brouillard, A. (1998). *L'orage [The thunderstorm].* Grandir.

Buquet, J.-L. (2006). *Le petit chaperon rouge : la scène de la chemise de nuit [Little red riding hood: the pyjama's scene].* Autrement.

Delbrassine, D., & Centi, V. (2022). L'album. [Picturebooks]. In V. Centi, V. D'Anna, D. Delbrassine & B.-O. Dozo (Eds.), *Comprendre la littérature de jeunesse* (pp. 28-63). Pastel.

Dowhower, S. (1997). Wordless books: Promise and possibilities, a genre comes of age. In K. Camperell, B. L. Hayes, & R. Telfer (Eds.), *Yearbook of the American Reading Forum, 17*, 57-79.

Droit-Volet, S. (2012). *Children and time*. The British Psychological Society. https://www.bps.org.uk/psychologist/children-and-time

Ducrot, V. (2021). L'Album sans texte : de la répétition à la narration [Picturebooks without text: from repetition to narration]. *Strenæ*, 19.

Hellé, A. (1924). *Films pour les tout-petits [Films for the little ones].* Librairie Garnier Frères. http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb40362412t

Genette, G. (1987). *Seuils [Paratexts. Thresholds of interpretation].* Éditions du Seuil.

Lavater, W. (1965). *Le petit chaperon roug. [Little red riding Hood].* Éditions Maeght.

Louchard, A. (2001). *La belle étoile [The beautiful star].* Gallimard.

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University

Merveille, D. (2020). *Monsieur Hulot à la plage [Mister Hulot at the beach].* Éditions du Rouergue.

Nières-Chevrel, I. (2003). Narrateur visuel et narrateur verbal dans l'album pour enfants [Visual narrator and verbal narrator in children's picturebook]. *La revue des livres pour enfants.* No. 214. 69-81.

Nières-Chevrel, I. (2010). The narrative power of pictures: L'Orage (The thunderstorm) by Anne Brouillard. In E. Arizpe & M. Nikolajeva (Eds.), *New directions in picturebook research*. Routledge. 129-138.

Nikolajeva, M. (2002). *The rhetoric of character in children's literature*. Scarecrow Press.

Nodelman, P. (1988). *Words about pictures: the narrative art of children's picture books*. University of Georgia Press.

Perrin, C. (2007). *Le colis rouge [The red package].* Rue du monde.

Rascal. (2002). *Le petit chaperon rouge [Little red riding hood].* Pastel.

Richey, V., & Puckett, K. (1992). *Wordless/almost wordless picture books: a guide.* Libraries Unlimited.

Sadat, M. (1997). *De l'autre côté de l'arbre [From the other side of the tree].* Grandir.

Schwarcz, J. H. (1982). *Ways of the illustrator: Visual communication in children's literature*. American Library Association.

Steinlen, T. (1892). *Les grands enterrements [The great funerals].* Simonis Empis.

Van der Linden, S. (2006). *Lire l'album [Reading picturebooks].* L'atelier du poisson soluble.

Villeneuve, A. (1999). *L'écharpe rouge [The red scarf].* Les 400 coups.

มหาวิทยาลัยบูรพา Burapha University